

Vaikų ir paauglių naudojimas internetu: grėsmės ir galimybės

Neringa Grigutytė

Vilniaus universitetas, Psichologijos institutas
neringa.grigutyte@fsf.vu.lt

Saulė Raižienė

Vilniaus universitetas, Psichologijos institutas
saule.raiziene@fsf.vu.lt

Vilmantė Pakalniškienė

Vilniaus universitetas, Psichologijos institutas
vilmante.pakalniskiene@fsf.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje pristatoma vaikų ir paauglių naudojimosi internetu grėsmių ir galimybių koncepcija, remiantis projekto „Lietuvos vaikų ir paauglių naudojimas internetu: Grėsmių ir galimybių tendencijos ES šalių kontekste“ (projektą remia Lietuvos mokslo taryba, Nr. S-MIP-17-1/LSS-250000-1087) duomenimis, kurie palyginami su Lietuvoje ir Europoje atliktų tyrimų rezultatais, pateikiamos išvados ir rekomendacijos, į ką atkreipti dėmesį, kad vaikai galėtų savarankiškai saugiai naudotis internetu, išvengtų potencialių grėsmių, o internetas padėtų atverti galimybes.

Pagrindiniai žodžiai: vaikų naudojimas internetu, grėsmės, galimybės.

Children’s and Adolescents’ Internet Use: Risks and Opportunities

Summary. This paper presents the concept of risks and opportunities of children’s and adolescents’ Internet use. The research is a part of the project “Children’s and adolescents’ Internet use in Lithuania: possibilities and risks tendencies in EU context”, which was funded by a grant (No. S-MIP-17-1/LSS-250000-1087) from the Research Council of Lithuania. The main results are presented in comparison with Lithuanian and European studies. Conclusions and recommendations on how to ensure safe children’s Internet use on their own and to avoid potential risks, as well as how to open up the opportunities offered by the Internet are provided.

Pagrindiniai žodžiai: internet use, children, adolescents, risk, opportunities.

Gyvenimas be interneto šiandien – visuotinio su COVID-19 pandemija susijusio karantino laikotarpio ir nuotoliniu mokymu – tampa sunkiai įsivaizduojamas ar visai neįmanomas. Remiantis Lietuvoje atliktų tyrimų duomenimis, padidėjo naudojimas įvairiais informacinių technologijų prietaisais ir padvigubėjo apskritai prie ekranų leidžiamas laikas (Jusienė

Received: 22/3/2021. Accepted: 23/3/2021

Copyright © 2021 Neringa Grigutytė, Saulė Raižienė, Vilmantė Pakalniškienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

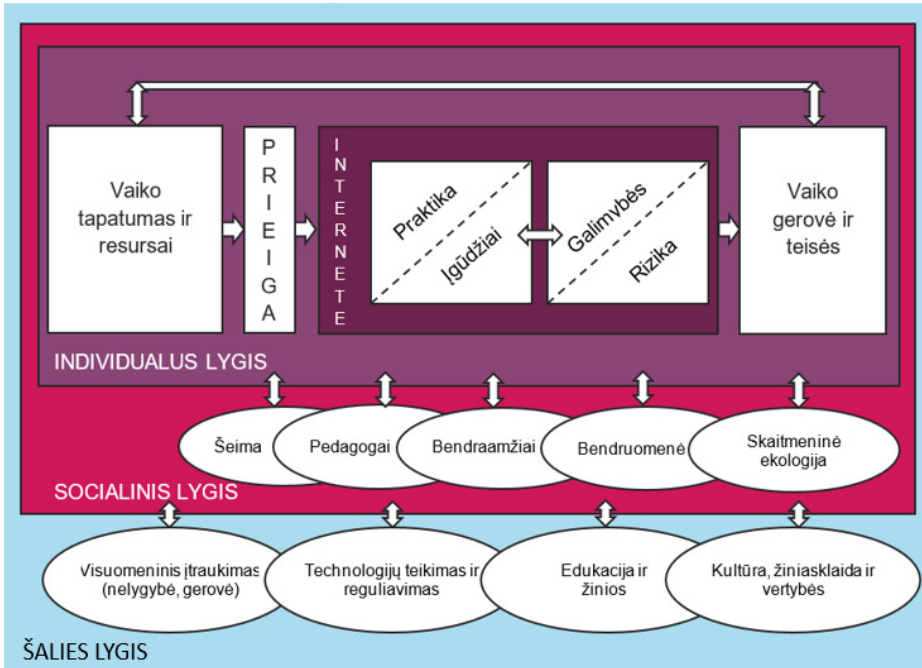
ir kt., 2020). Vaikai, naudodamiesi internetu, mokosi, bendrauja su kitais, leidžia laisvalaikį. Vaizdo įrašų žiūrėjimas, muzikos klausymas, bendravimas su draugais ir šeima, lankymasis socialiniuose tinkluose ir internetinių žaidimų žaidimas yra pagrindinės kasdienės europiečio vaiko veiklos internete (Smahel et al., 2020). Vaikai Lietuvoje turi galimybę prieiti prie itin spartaus interneto (Hazanchuk, 2017), kuriuo naudodamiesi be ribojimų gali atlikti pačias įvairiausias veiklas. Europos kontekste Lietuva yra priskiriama prie „didelio naudojimosi internetu ir aukšto grėsmės lygio“ šalių (Haddon & Livingstone, 2012), kai vaikai priskiriami prie „neapsaugotų naudotojų“, kurie greitai pasinaudoja interneto nauda, tačiau be juntamos tėvų paramos ar jų įsikišimo (Helsper et al., 2013). Be to, vaikai ir paaugliai linkę pasitikėti asmenimis, su kuriais bendrauja internete, o tai gali sukelti jiems pavojų – jais gali būti manipuluojama, prie jų priekabiaujama (Staksrud & Livingstone, 2009). Komunikacija internete visada kelia galimų grėsmių ir saugumo klausimų – tyrimų duomenimis, daugiau nei pusė vaikų, naudodamiesi internetu, yra patyrę neigiamų išgyvenimų (Lifeonline – through children’s eyes, 2017; Haddon & Livingstone, 2012).

Grėsmių ir galimybių internete samprata

Prasidėjus vaikų naudojimosi internetu tyrimams, vyravo dualizmas – internetas ar virtualus pasaulis buvo matomas kaip „netikras“, o išjungus kompiuterį prasidėdavo „tikras“ gyvenimas, tad nenuostabu, kad buvo manoma, jog vienokio pobūdžio veikla internete yra potencialiai žalinga ir rizikinga, kitokio pobūdžio – naudinga (Livingstone, Mascheroni, & Staksrud, 2015). Tačiau greitai buvo pastebėta, kad potencialiai rizikinga veikla ne visada sukelia žalą, o ta pati veikla internete gali turėti tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį vaikui (Livingstone et al., 2011). Šiuolaikiniuose tyrimuose grėsmės ir galimybės tiriamos kartu, kai ta pati veikla internete vienam vaikui gali turėti teigiamų, kitam – neigiamų pasekmių, pavyzdžiui, kai kuriems paaugliams tam tikromis aplinkybėmis gauti seksualinio pobūdžio žinutę iš bendraamžio, vaikino ar merginos, gali būti malonus ir jaudinantis dalykas, o kitiems tokios žinutės gali būti nerimo ir blogos savijautos priežastis (Smahel et al., 2020). Livingstone su kolegomis (Livingstone et al., 2015) pasiūlė holistinį modelį, kuris remiasi Bronfenbrennerio ekologinių sistemų teorija ir yra pagrįstas turimais vaikų naudojimosi internetu duomenimis. Pagal šį modelį vertinamos tiek rizikos, tiek galimybės, kylančios vaikams naudojantis internetu, atsižvelgiant į tai, kaip jos veikia vaikų savijautą ir užtikrina asmens teises. Modelis naudojamas ES vaikai internete (angl. *EU Kids Online*) tyrimuose ir apima individualų, socialinį ir valstybės lygmenis (žr. 1 pav.).

Individualiu lygiu svarbu atsižvelgti ne tik į vaiko demografines charakteristikas, tokias kaip amžius ar lytis, bet ir į psichologines savybes – gebėjimus, motyvaciją, pažeidžiamumą ir pan., taip pat vaiko įgūdžius naudotis internetu, susijusius su informacijos paieška, saugos ir privatumo reikalavimų laikymusi, bendravimo pobūdžiu, taikomomis įveikos strategijomis susidūrus su sunkumais internete ir kt. Vaikų atliekama veikla internete vertinama per galimybių ir potencialios grėsmės prizmę, žiūrint, kiek tai atliepia vaiko gerovę tiek suteikiant naudą, tiek sukeltiant žalą ir kaip tai užtikrina pagrindines vaiko teises (į aprūpinimą, dalyvavimą ir apsaugą).

Socialiniu lygiu vertinama artimiausios aplinkos įtaka vaikui naudojantis internetu. Šeimos narių, mokytojų ir bendraamžių vaidmuo svarbus suteikiant paramą vaikui, tačiau bendruomenės įtaka, kai vaikas yra tarp namų ir mokyklos, taip pat gali turėti svarią reikšmę. Be to, vaikai gali patirti skirtingą skaitmeninės ekologijos aplinką, t. y. vieni vaikai gali turėti geresnes galimybes prisijungti prie interneto ir juo naudodamiesi komunikuoti su platesniu pasauliu.

1 pav. *Holistinis vaikų naudojimosi internetu veiksnų modelis* (Livingstone et al., 2015, p. 10)

Šalies lygiu svarbu socialinė nelygybė ir turimi ištekliai, kaip teikiamos technologinės galimybės, susijusios su teisiniu reguliavimu, formalaus ugdymo ir užklasinės veiklos, pavyzdžiui, bibliotekų, muziejų ir kt. teikiamos galimybės, vyraujančios kultūrinės vertybės, kurios yra neatsiejamos nuo žiniasklaidos.

Remiantis šiuo modeliu grėsmių ir galimybių vaikams naudojantis internetu samprata grindžiama įvairių lygių veiksnų tarpusavio sąveika, tad tyrimų išvados bei rekomendacijos taip pat turėtų būti vertinamos platesniame kontekste.

Tyrimas

2018 m. apklausta 1 012 vaikų nuo 9 iki 17 metų (amžiaus vidurkis 13,31 m. (SD = 2,65)) ir vienas iš jų tėvų. Tyrime dalyvavo 526 berniukai ir 486 mergaitės bei 624 mamos (amžiaus vidurkis 41,72 m.) ir 388 tėčiai (amžiaus vidurkis 42,45 m.) iš skirtingų Lietuvos vietovių. Šie duomenys palyginti su 2010 m. Lietuvoje atlikto tyrimo rezultatais. Tada buvo apklausti 1 004 vaikai nuo 9 iki 16 metų ir vienas iš jų tėvų: 524 berniukai ir 480

mergaičių bei 802 mamos (amžiaus vidurkis 39,62 m.) ir 202 tėčiai (amžiaus vidurkis 39,55 m.). Taip pat duomenys, kur yra įmanoma, lyginami su kitų Europos šalių, dalyvaujančių projekte ES vaikai internete, duomenimis, kai buvo taikoma tokia pati tyrimų metodologija: 2018–2019 m. buvo apklaustas 25 101 vaikas nuo 9 iki 16 m. iš 19 šalių (Smahel et al., 2020); 2010 m. buvo apklausti 25 142 vaikai iš 25 Europos šalių (Livingstone et al., 2011). Plačiau <http://www.eukidsonline.net/>. Tyrimo rezultatai remiasi subjektyvia tyrimo dalyvių nuomone, o ne objektyviais kriterijais. Į tai svarbu atsižvelgti interpretuojant tyrimo rezultatus. Toliau bus pristatomi apibendrinti pagrindiniai tyrimo rezultatai; detalesni tyrimo rezultatai plačiau pristatomi kitose publikacijose (pvz.: Grigutytė ir kt., 2018; Grigutytė, Raižienė ir Pakalniškienė, 2019; Grigutytė, Raižienė, & Pakalniškienė, 2020; ir kt.).

Pagrindiniai rezultatai

Laikas, kurį vaikai praleidžia internete

Lietuvoje vaikai (iki nuotolinio mokymosi pradžios, kuri susijusi su karantino įvedimu Lietuvoje) kiekvieną dieną praleisdavo internete nuo dviejų iki keturių valandų, tai priklausė nuo jų amžiaus – kuo vaikas vyresnis, tuo daugiau laiko praleisdavo internete. Toks laikas atitinka kitų Europos šalių vaikų internete praleidžiamo laiko vidurkį. 2018 m. Lietuvos vaikų kiekvieną dieną internete praleidžiamas laikas buvo beveik valanda ilgesnis nei laikas, vaikų praleistas kiekvieną dieną internete prieš dešimtmetį.

Jungimasis prie interneto skirtingais įrenginiais

89 % Lietuvos vaikų ir paauglių kasdien naudojosi internetu jungdamiesi telefonu, 66 % – kompiuteriu, ir tai yra didžiausi procentai, palyginti su kitomis 19 Europos šalių. Nuo 2010 m. vaikų jungimasis prie interneto naudojantis stacionariu ar nešiojamuoju kompiuteriu faktiškai nepakito, o jungimasis prie interneto mobiliuoju ar išmaniuoju telefonu išaugo tris kartus.

Vaikų veikla internete

Lietuvos vaikai dažniausiai naudojami „YouTube’o“, „Facebooko“, „Messengerio“ puslapiams arba programėlėmis. Populiariausias socialinių tinklų puslapis tarp Lietuvos vaikų tiek 2010, tiek 2018 m. buvo „Facebookas“: 96 % vyresnių vaikų ir daugiau nei pusė vaikų iki 13 m. turi asmeninį profilį. Kiekvieną dieną Lietuvos vaikai naudojami internetu atlikdami skirtingas veiklas: dažniausiai žiūrėjo vaizdo įrašus (82 %), klausėsi muzikos (72 %), žaidė kompiuterinius žaidimus (71 %), bendravo su šeima ar draugais (63 %), naršė socialiniuose tinkluose (61 %), atliko namų darbus (46 %), skaitė ar žiūrėjo naujienas (39 %). Lietuvoje, palyginti su kitomis 18 Europos šalių, didžiausias procentas vaikų kiekvieną dieną žiūrėjo vaizdo įrašus, žaidė internetinius žaidimus, taip pat naudojami internetu atlikdami namų darbus bei domėdamiesi naujienomis. Palyginti su 2010 m., Lietuvos vaikų kasdienis vaizdo įrašų žiūrėjimas ir internetinių žaidimų žaidimas 2018 m. padidėjo tris kartus.

Paauglių tapatumas ir galimybės internete

13–17 m. Lietuvos paauglių veikla internete skiriasi – priklauso nuo jų tapatumo būsenos. Labiausiai interneto teikiamomis galimybėmis pasinaudoja tie paaugliai, kurie yra priėmę sprendimus dėl savo tapatumo: pasiekto tapatumo ar ieškojimų moratoriumo tapatumo būsenos paaugliai dažniau naudojami internetu atlikdami mokyklinės užduotis, ieškodami informacijos apie studijų ir darbo galimybes, diskutuodami su kitais žmonėmis apie politines ar socialines problemas ir domėdamiesi naujienomis internete, bendraudami su šeimos nariais ar draugais. Tokiomis veiklomis kaip kompiuterinių žaidimų žaidimas, muzikos klausymas, televizijos, filmų ar laidų žiūrėjimas vienodai dažnai užsiima visų tapatumo būsenų paaugliai. Sumaišties ir pasiekto tapatumo būsenos paaugliai nurodo dažniau ieškantys, ką nusipirkti ar norėdami sužinoti, kiek kas kainuoja, nei prisiimto tapatumo būsenos paaugliai. Sumaišties būsenos paaugliai, palyginti su kitais, pasižymėjo prastesniais skaitmeninio raštingumo gebėjimais. Didesnė priklausomybė prie interneto buvo būdinga tiems paaugliams, kurie nebuvo priėmę sprendimų dėl savo tapatumo.

Skaitmeniniai vaikų įgūdžiai

Lietuvos vaikai savo skaitmeninius įgūdžius vertino didžiausiais balais, palyginti su kitomis Europos šalimis. Vaikai teigė žinantys, kaip išsaugoti nuotrauką, pakeisti privatumo nustatymus, patikrinti informaciją internete, parinkti tinkamiausius raktinius žodžius paieškai, kokia informacija galima ir kokia negalima dalytis internete, kaip kurti vaizdo medžiagą ar muziką ir ja dalytis, kaip pašalinti asmenį iš savo kontaktų sąrašo, kaip įdiegti programėlę į telefoną, sekti mobiliųjų duomenų kainas, apsipirkti naudojantis programėlėmis (angl. *in-app purchase*). Visi vyresnių vaikų naudojimosi internetu įgūdžiai buvo reikšmingai geresni nei jaunesnių vaikų. Vaikai teigė pasitikintys savimi ir žinantys, kaip patikrinti internete rastą informaciją. Kartu tyrimo rezultatai rodo, kad žinios apie privatumą internete nebūtinai padeda vaikams ir paaugliams išvengti grėsmių ir privatumo pažeidimų internete.

Elektroninės patyčios

2018 m. 16 % vaikų nurodė per pastaruosius metus patyrę įvairių patyčių, 6 % – tyčiojęsi iš kitų; iš jų elektronine forma atitinkamai 62 % ir 52 %. Šie rodikliai yra mažesni, palyginti su kitų Europos šalių statistiniu vidurkiu. Patyčias patyrusių berniukų ir mergaičių procentas Lietuvoje yra panašus, tačiau daugiau berniukų ir vyresnių vaikų nurodė patys tyčiojęsi iš kitų internete. Elektroninės patyčios dažnai yra susijusios su tiesioginėmis ir kitų formų patyčiomis. Vaikai, kurie buvo patyrę elektronines patyčias, dažniausiai tyčiojosi iš kitų elektroniniu būdu, o vaikai, kurie buvo patyrę patyčias neelektroniniu būdu, dažniausiai tyčiojosi taip pat neelektroniniu būdu. Patyčių patirtis yra susijusi su prastesniu vaikų psichologiniu funkcionavimu, tačiau daugiausia sunkumų turėjo tie vaikai, kurie dalyvavo patyčiose ne elektronine forma, o tiesiogiai ar kitu būdu. Vis dėlto penktadalis vaikų, nukentėjusių nuo elektroninių patyčių, nurodė patyrę didelę žalą.

Seksualinis turinys internete

2018 m. vienas iš keturių vaikų Lietuvoje nurodė, kad per paskutinius metus yra matęs seksualinio turinio informacijos internete. Visos Europos mastu daugiau vyresnių vaikų ir daugiau berniukų yra matę tokios informacijos. Lietuvoje daugiausia (72 %) vaikų nurodė, kad dėl to nesijautė nei prislėgti, nei laimingi, tačiau 10 % vaikų jautėsi labai prislėgti pamatę seksualinio turinio informaciją internete. Jaunesni vaikai ir mergaitės jautėsi labiau prislėgti nei berniukai. Palyginti su 2010 m., septynis kartus daugiau vaikų matė seksualinio turinio informaciją internete, tačiau 2018 m., palyginti su 2010 m., gavo du kartus mažiau seksualinio turinio žinučių. Nors 11 % vaikų Lietuvoje nuo 12 iki 16 m. nurodė per pastaruosius metus gavę seksualinio turinio žinučių, 3 % – patys siuntę tokias žinutes, tai yra du kartus mažiau nei statistinis Europos šalių vidurkis. 6 % vaikų Lietuvoje, dažniau mergaitės nei berniukai, yra sulaukę prašymų pateikti seksualinę informaciją apie save, kai to nenorėjo daryti.

Susitikimas su naujais žmonėmis

Vaikai Lietuvoje 2018 m. buvo mažiau linkę bendrauti internetu su asmenimis, kurių nėra sutikę gyvai, ir rečiau susitiko su tais, su kuriais susipažino internetu, palyginti su 2010 m. Visose Europos šalyse vyresni vaikai dažniau bendrauja su nepažįstamais žmonėmis nei jaunesni vaikai. Didžioji dalis vaikų, Lietuvoje – daugiau mergaičių, po susitikimo su asmeniu, su kuriuo pirmiausia susipažino internetu, jautėsi laimingi.

Priklausomybė nuo interneto

Dauguma 12–16 m. Europos vaikų nenurodo turintys kokių nors priklausomybės nuo interneto požymių (pvz., nerimauja, kai negali prisijungti prie interneto ar nesėkmingai stengiasi mažinti laiko, praleidžiamo internete, trukmę). Lietuvoje tokių vaikų 2018 m. buvo 89 %. Ir nors procentas vaikų, kurie galbūt turi priklausomybę nuo interneto, palyginti su 2010 m. visos Europos mastu nepasikeitė, o Lietuvos statistinis vidurkis yra šiek tiek mažesnis, palyginti su kitomis Europos šalimis, vis dėlto pusei procento vaikų Lietuvoje, remiantis pačių vaikų atsakymais, būtų galima diagnozuoti priklausomybę nuo interneto. Tyrimo rezultatai rodo, kad perdėtas naudojimas internetu yra susijęs su internete leidžiamu laiku, socialiniu aktyvumu internete ir įsitikinimu savo gebėjimais saugiai naudotis internetu.

Asmeninė informacija ir buvimas savimi internete

Palyginti su kitomis Europos šalimis, Lietuvoje buvo daugiausia vaikų, kurie nurodė, kad jiems būti savimi (76 %), kalbėti apie skirtingus dalykus (64 %) ir apie asmeninius dalykus internete yra lengviau nei gyvai. Kuo vaikai yra socialiai aktyvesni internete, praleidžia jame daugiau laiko ir turi daugiau žinių, kaip saugiai naudotis internetu, tuo jiems lengviau bendrauti ir dalytis asmenine informacija su kitais internete. 2018 m. Lietuvos vaikų apsimesinėjimas kitu internete, palyginti su 2010 m., sumažėjo. 7 % vaikų nurodė, kad kiti yra pasinaudoję jų asmenine informacija (pvz., kažkas pasinaudojo slaptažodžiu, kad pasiektų asmeninę vaiko informaciją ar apsimestų juo). 2018 m. vaikai Lietuvoje ma-

žiau dalijosi asmenine informacija, palyginti su 2010 m., tačiau dažniau internete dalijosi savo nuotraukomis; per pastaruosius metus tai darė 31 % vyresnių ir 17 % jaunesnių vaikų.

Saugumas ir neigiama patirtis internete

Nors 2018 m. 75 % vaikų jautėsi gana saugūs internete (berniukai jautėsi saugesni nei mergaitės), tačiau ketvirtadalis Lietuvos vaikų nurodė, kad per pastaruosius metus kas nors internete juos nuliūdino ar sukėlė jiems nerimą (pvz., patyčios internete, techniniai trikdžiai), 17 % – kad kiti internete su jais elgėsi įžeidžiu ar bjauriu būdu. Daugiau nei pusė vaikų internete yra matę žalingo turinio informacijos, tokios kaip žiaurūs ar smurtiniai vaizdai, savo kūno žalojimas ar savižudybės būdai, neapykantos kupinos žinutės, nukreiptos į tam tikras grupes ar asmenis, žmonių svaiginimosi narkotikais patirtis ar būdai, kaip stipriai sulieknėti. Vyresni vaikai nurodė patiriantys daugiau neigiamų patirčių internete nei jaunesni vaikai, mergaitės daugiau nei berniukai. Šiomis tendencijomis Lietuva neišsiskiria iš kitų Europos šalių. Palyginti su 2010 m., visose šalyse, taip pat ir Lietuvoje, vaikų, kurie turi neigiamos patirties internete per pastaruosius metus, skaičius padidėjo.

Vaikų, turėjusių neigiamų patirčių internete, reakcijos

Vaikų, turėjusių neigiamų patirčių internete, reakcijos skyrėsi atsižvelgiant į tai, su kokia problema vaikas susidūrė. Vaikai arba patys sprendė kilusias problemas, arba kreipėsi pagalbos. Lietuvoje, palyginti su kitomis Europos šalimis, mažiausiai vaikų (26 %) nurodė, kad žino, kaip reaguoti internete į kitų asmenų elgesį, kuris jiems nepatinka. Patys vaikai dažniausiai uždarydavo programėlės arba interneto svetainės langą, užblokuodavo asmenį, kad šis negalėtų su jais susisiekti, pašalindavo visas žinutes ar net kuriam laikui nustodavo naudotis internetu. Taip pat bandydavo pakeisti slaptumo nustatymus ar padaryti taip, kad jį ar ją paliktų ramybėje. Tačiau net 24 % vaikų nekreipė dėmesio į problemą ir tikėjosi, kad ji išsispręs savaime. Jaunesni vaikai Lietuvoje 2018 m. rečiau užblokuodavo asmenį, kad jis negalėtų su jais susisiekti, arba pranešdavo apie problemas internetu pagalbos centrui, paspaudę tinkle pagalbos mygtuką, nei to paties amžiaus vaikai 2010 m.

Tėvų, mokytojų ir draugų vaidmuo vaikams naudojantis internetu

Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, vaikai pagalbos dažniausiai kreipėsi į tėvus. 65 % vaikų nurodė, kad jiems tėvai padeda, kai internete kažkas liūdina ar kelia nerimą. Vaikai taip pat nurodė, kad jiems padeda kiti asmenys: 50 % – mokytojai, 49 % – draugai. Šiek tiek kitokia situacija atsiskleidė, kai vaikai buvo klausiami, kam papasakojo apie paskutinę savo neigiamą patirtį internete: Lietuvoje jaunesni vaikai pasakė tėvams (57 %) ir bendraamžiams (53 %), vyresni dažniau kreipėsi į bendraamžius (60 %), rečiau į tėvus (30 %). Tačiau 17 % vyresnių vaikų niekam nėra apie tai sakę. Techninės pagalbos (ką nors surasti ar padaryti internete) vaikai, nesvarbu, kokio amžiaus, sulaukdavo tiek iš tėvų, tiek iš mokytojų, tiek iš bendraamžių.

Nors 2018 m. tėvai rečiau nei 2010 m. būdavo su vaiku viename kambaryje, kai jis ar ji naudojosi internetu, tačiau dažniau patarė vaikams, kaip naudotis internetu, kartu ką nors veikė internete ir skatino vaikus veikti savarankiškai, taip pat labiau domėjosi vaikų

veikla internete ir padėdavo šiems susidūrus su sunkumais ką nors rasti ar kai jiems kas nors sukeldavo nerimą internete, paaiškino apie informacijos tinkamumą.

2018 m. daugiau nei pusė Europos vaikų, kurie dalyvavo tyrime, nurodė, kad bent kartais tėvai kalbėjosi su jais apie naudojimąsi internetu. 27 % Lietuvos vaikų nurodė, kad jų tėvai niekada arba beveik niekada nesikalbėjo su jais apie naudojimąsi internetu. Tėvai dažniau kalbėjosi su jaunesniais tiek vienos, tiek kitos lyties vaikais. Tėvai buvo labiau linkę patarti vaikams, kaip saugiai naudotis internetu, nei skatinti vaikus tyrinėti ir aiškintis įvairius dalykus internete. Lietuvoje mokytojai dažniau nei tėvai skatino vaikus tyrinėti ir atrasti naujų dalykų internete.

2018 m. 91 % vaikų Lietuvoje nurodė, kad bent kartais sulaukdavo tėvų, mokytojų ar draugų patarimų, kaip saugiai naudotis internetu, bet kartu tik trečdalis vaikų nurodė, kad neignoruoja tėvų patarimų, kaip saugiai naudotis internetu (14 % ignoruoja dažnai, 54 % – kartais); vyresni vaikai ir berniukai dažniau nei mergaitės ignoravo tėvų patarimus, kaip saugiai naudotis internetu. Vaikų nekreipimas dėmesio į tėvų patarimus, kaip saugiai naudotis internetu, padidėjo, palyginti su 2010 m., ir yra didžiausias tarp Europos šalių.

Tėvų kontrolės priemonės

Tik dešimtadalis vaikų nurodė (kiek patys žinojo), kad tėvai naudoja bet kurias tėvų kontrolės priemones. 12 % vaikų žinojo, kad jų tėvai naudoja priemones, skirtas blokuoti tam tikrą informaciją ar svetaines, 11 % – būdus, kurie leidžia matyti vaikų lankomas svetaines ar paieškas, ir 8 % – technologijas, parodančias, kur yra vaikas. Vaikų vertinimu, tėvų kontrolės priemonių naudojimas Lietuvoje nesikeitė nuo 2010 m. ir yra mažiausias, palyginti su kitomis Europos šalimis.

Tėvų žinios apie saugų interneto naudojimą

2018 m. 98 % tėvų nurodė patys naudojantys internetą. 80 % tėvų manė, kad jų įgūdžiai naudotis internetu yra geri arba labai geri. Vis dėlto daugiau nei pusė tėvų norėjo gauti informacijos apie saugų naudojimąsi internetu. 12 % tėvų nurodė neturintys informacijos, kaip saugiai naudotis internetu. Pagrindiniai tėvų informacijos šaltiniai apie saugų naudojimąsi internetu buvo: televizija, radijas, žiniasklaida (46 %), draugai, šeima (41 %), interneto puslapiai, kuriuose pateikta informacija apie saugumą internete (36 %), vaiko mokykla (27 %), pats vaikas (20 %) ir kiti.

Tėvų skelbiama informacija apie vaiką internete

2018 m., palyginti su kitomis Europos šalimis, Lietuvoje mažiausiai 12–16 m. vaikų nurodė, jog jų tėvai skelbė internete informaciją apie juos. 8 % nurodė, kad tėvai skelbė informaciją apie juos internete prieš tai neatsiklausę, 3 % vaikų nurodė, kad buvo nuliūdę dėl tėvų paskelbtos apie juos informacijos internete ir prašė tą informaciją ištrinti, ir 1 % vaikų nurodė, jog sulaukė neigiamų ar žeidžiančių komentarų po to, kai tėvai paskelbė internete su jais susijusią informaciją.

Išvados ir rekomendacijos

1. Internetas tapo neatsiejama kasdienio vaikų ir paauglių gyvenimo dalimi, nes pasiekiamas įvairiais įrenginiais bet kuriuo paros metu. O tai leidžia vaikams ir paaugliams privačiai naudotis internetu išvengiant tėvų priežiūros. Dauguma vaikų yra labai aktyvūs internete. Prieiga prie interneto vaikams ir paaugliams tampa būtinybe ir teise, ir jo nebuvimas arba apribojimas gali tapti potencialia rizika gerai vaiko savijautai.
2. Dauguma vaikų jaučiasi gana saugūs internete, tačiau naudojantis internetu yra galimybė susidurti su įvairiomis grėsmėmis, tokiomis kaip netinkamo ar žalingo turinio žiūrėjimas, patyčios elektroninėje erdvėje ir kita, kurios gali veikti vaiko savijautą. Jaunesni vaikai mažiau naudojami internetu, tad ir susiduria su mažesniu grėsmių internete patyrimu, palyginti su vyresniais vaikais.
 - Nors internetas suteikia naujų bendravimo formų ir galimybę būti kitu asmeniu, neretai pats bendravimo būdas nesikeičia – kaip vaikai bendrauja gyvenime, taip ir internete. Vaikų ir paauglių patiriamos grėsmės kasdienoje yra susijusios su patiriamomis grėsmėmis internete, kaip ir vaiko pažeidžiamumas kasdieniame gyvenime susijęs su pažeidžiamumu internete.
 - Plečiasi patiriamų grėsmių internete spektras. Tad labai svarbu ne tik užtikrinti vaiko saugumą internete, bet ir pasirūpinti privatumo, asmeninių duomenų bei reputacijos internete apsaugojimo aspektais, pavyzdžiui, tokiais kaip duomenų rinkimas rinkodaros tikslais ar dalijimasis asmenukėmis.
 - Susidūrę su neigiama patirtimi ar grėsmėmis internete, vaikai patys stengiasi taikyti aktyvias strategijas, pavyzdžiui, keičia asmeninius nustatymus ar užblokuoja kontaktą. Vaikai taiko ir pasyvias strategijas, pavyzdžiui, interneto svetainės lango uždarymas, kompiuterio išjungimas ar problemos ignoravimas. Pasyvios ir aktyvios strategijos gali būti nevienodai efektyvios.
 - Siekiant suprasti vaikų patiriamas grėsmes internete, būtina pripažinti, kad konkreti veikla internete vieniems vaikams gali tapti grėsme, kitiems – atverti galimybės, tai priklauso nuo įvairių situacinių ir individualių veiksnių. Aktyvesnis vaikų naudojimas internetu nebūtinai yra tiesiogiai susijęs su didesniu grėsmių internete patyrimu ir gali padėti vaikams išsiugdyti geresnius įgūdžius susitvarkyti su kylančiais sunkumais internete, taip sumažindamas potencialią žalą.
3. Probleminis naudojimas internetu gali sukelti žalą vaiko sveikatai ir gerovei.
 - Naudojimas internetu tampa probleminis, kai juo naudojama pernelyg dažnai, jis tampa pagrindine bendravimo priemone ir pablogėja santykiai su kitais.
 - Vaikams, kurie prastai save vertina, jaučiasi vieniši, turi emocinių sunkumų, nerimauja socialinėse situacijose, bendravimas internete gali tapti probleminis.
 - Probleminis naudojimas internetu gali peraugti į priklausomybę nuo interneto.
4. Interneto aplinka gali būti saugi tyrinėjimo erdvė, kai praturtina ir papildo ne virtualų bendravimą ir atliepia vaiko raidos uždavinius paauglystėje. Tokia erdvė padeda vaikui ieškoti asmeninio tapatumo ar bendrauti jautriomis temomis. Interneto teikiamomis galimybėmis geriau gali pasinaudoti vyresni, labiau žinantys ko nori ir sulaukiantys tėvų paramos vaikai.

5. Tėvai yra svarbūs užtikrinant saugų vaikų naudojimąsi internetu:

- Kai vaiką, besinaudojantį internetu, kas nors nuliūdina ar kelia jam nerimą, tėvai, siekdami išvengti tolesnių problemų, dažniausiai imasi užtikrinti saugumą.
- Tėvų kalbėjimas su vaikais apie internetą, bendrų veiklų atlikimas ir paaiškinimas, koks elgesys tinkamas internete, yra susijęs su mažesne rizika vaikams patirti žalą susidūrus su grėsmėmis. Taip vaikai įgyja geresnius skaitmeninius įgūdžius, išmoka įveikti sunkumus bendraudami ir labiau geba pasinaudoti galimybėmis internete.
- Tėvų draudimai ir apribojimai vaikams naudotis internetu susiję su mažesnėmis grėsmėmis, bet kartu ir su prastesniais vaikų skaitmeniniais įgūdžiais, pasyvesniu reagavimu susidūrus su grėsmėmis, nemokėjimu susitvarkyti su sunkumais internete ir prastesniu gebėjimu pasinaudoti galimybėmis internete.
- Tėvai dažniau naudoja kontrolės priemones, pavyzdžiui, leidžiančias matyti vaikų lankomas svetaines ar paieškas internete arba blokuoti tam tikrą informaciją ir interneto puslapius, kai nerimauja dėl vaiko saugumo internete, vaikas yra mažas ar nepatyręs interneto vartotojas ir kai patys tėvai turi gerus skaitmeninius įgūdžius.
- Kad galėtų padėti savo vaikams saugiai ir savarankiškai tyrinėti internete, tėvai patys turi turėti skaitmeninių įgūdžių ir žinoti, kaip saugiai naudotis internetu, patys laikytis saugaus naudojimosi internetu rekomendacijų.
- Didinant tėvų skaitmeninį raštingumą ir gerinant supratimą apie saugų vaikų naudojimąsi internetu, svarbus vaidmuo tenka vaiko mokyklai ir žiniasklaidai.

Specialistams, dirbantiems su tėvais, rekomenduojama:

- Inicijuoti pokalbį ir aptarti, su kokiais iššūkiais susiduria patys tėvai vaikams naudojantis internetu. Esant poreikiui, paaiškinti vaiko amžiui būdingus raidos uždavinius, aptariant tiek potencialias internete patiriamas grėsmes, tiek interneto teikiamas galimybes.
- Skatinti tėvus kurti atvirus santykius su vaikais, nes net ir paauglystėje tėvų vaidmuo yra reikšmingas norint vaikui jaustis saugiai internete.
- Su tėvais verta aptarti vaiko elgesį ir patirtis internete:
 - a) kaip dažnai, kokiomis priemonėmis, kada vaikas naudojasi internetu;
 - b) kokia konkrečiai veikla vaikas užsiima internete – mokosi, žaidžia, kuria, ieško naujų dalykų, palaiko socialinius santykius, pateikia informaciją apie save, tyčiojasi iš kitų ir kt.;
 - c) koks informacijos, pasiekiamos vaikui, turinys ir kokia atliekama veikla yra potencialiai grėsmingi (pvz., pornografinis ar agresyvus turinys) ar atveriantys galimybes (pvz., komunikacija su bendraamžiais užsiimant tuo pačiu pomėgiu, kūryba), ar sukeltys ne vienodas pasekmes (pvz., muzikos ar vaizdo medžiagos kūrimas ir parsisiuntimas gali būti smagus ir skatinantis kūrybingumą, bet tuo pat metu jis gali pažeisti autorių teisę ar atskleisti jautrius asmeninius duomenis);
 - d) kokį poveikį naudojimas internetu daro vaikui – kaip vaikas jaučiasi, ar konkreti veikla sukelia žalą, t. y. neigiamas pasekmes (pvz., patyrus patyčias ar paviešinus

- asmeninius vaiko duomenis internete), ar teikia naudą (pvz., vaikas išmoksta naujų dalykų, palaiko socialinius santykius ar realizuoja save);
- e) kaip vaikas reaguoja susidūręs su sunkumais internete, kokie yra jo skaitmeniniai įgūdžiai, ar jis kreipiasi pagalbos ir į ką.
 - Paraginti tėvus reguliariai kalbėtis su vaikais apie jų gyvenimą internete ir perduoti jiems žinią, kad prireikus tėvai visada padės vaikui.
 - Aptarti naudojimosi internetu susitarimus šeimoje:
 - a) Nesant susitarimų šeimoje, padėti tėvams kartu su vaikais sukurti šeimos naudojimosi internetu taisykles vietoj taisyklių, kurios taikomos tik vaikams.
 - b) Jeigu vaikas nėra sulaukęs atitinkamo amžiaus, kad galėtų naudotis tam tikra socialinių tinklų platforma, neskatinti tėvų apeiti taisykles ir sukurti individualias paskyras vaikams (pvz., „Facebook“ paskyrą gali turėti tik 13 m. sulaukę vaikai). Esant dideliam poreikiui, vaikui turėtų būti leidžiama naudotis šeimos paskyra socialiniuose tinkluose.
 - c) Padėti tėvams suderinti naudojimosi internetu taisykles ir kalbėjimąsi su vaiku apie jo internete atliekamą veiklą, aktyvų domėjimąsi ta veikla. Su tėvais aptarti, kad vien tik taisyklių taikymas ar vien tik domėjimasis atliekama veikla yra mažiau efektyvios strategijos. Atkreipti dėmesį, kad vien tik draudimas vaikams naudotis technologijomis ir (ar) internetu gali duoti priešingą rezultatą – vaikai tai darys slapčia nuo tėvų, ir nesidalys su jais savo išgyvenimais, jeigu kas nors nutiks internete, bijodami, kad tėvai atims technologijas, kuriomis vaikas naudojasi kiekvieną dieną.
 - d) Paskatinti tėvus kartu su vaikais nuolat peržvelgti naudojimosi internetu taisykles ir specialistų rekomendacijas, kurios keičiasi tiek bėgant laikui (pvz., kiekvienais metais atsiranda naujų technologinių priemonių), tiek didėjant vaiko amžiui (pvz., vaikas sutiko, kad tėvai skelbtų jo nuotraukas internete, kai jam buvo aštuoneri, bet gali pakeisti savo nuomonę paaugęs).
 - Padėti tėvams surasti bendrą veiklą su vaikais internete, kuri atitiktų šeimos interesus, tikslus, vertybes. Bendra tėvų ir vaikų veikla gali pagerinti tarpusavio komunikaciją ir supratimą bei padidinti pasitikėjimą.
 - Apžvelgti tėvų turimus skaitmeninius įgūdžius ir kylančius iššūkius jiems patiems naudojantis internetu.
 - a) Jei yra poreikis – aptarti, koku būdu tėvai gali gauti žinių ir įgūdžių, kaip naudotis internetu ir užtikrinti vaikų saugumą internete.
 - b) Paskatinti tėvus prašyti pagalbos ir mokytis saugaus elgesio internete kartu su vaikais, nes kartais vaikai gali tapti „mokytojais“ savo tėvams, parodyti, ko išmoko mokykloje ar patys atrado internete.
 - c) Skatinti tėvus savo skaitmeninius įgūdžius perduoti vaikams. Savo pavyzdžiu parodyti vaikams, koks yra bendravimo etiketas internete ir kaip svarbu nepažeisti kitų žmonių teisių bendraujant tiesiogiai ir internetu (pvz., nesidalyti vaiko nuotraukomis socialiniuose tinkluose pirmiausia neatsiklausus vaiko ir negavus jo sutikimo).

- Nurodyti internetinius puslapius, kuriuose tėvai gali surasti konkrečių patarimų, kaip pradėti pokalbį su vaikais apie internetą, kaip nustatyti vaikams laiko ribas internete, kokias tėvų kontrolės priemonės naudoti ir kt. (pvz.: www.auguinternetė.lt; <https://e-etika.lt/>; <https://www.draugiskasinternetas.lt/>; <https://lt.mediavaikai.lt/>).

Saugus vaiko naudojimasis internetu ir grėsmių bei galimybių, kurias teikia internetas, aptarimas tampa ypač aktualus COVID-19 pandemijos ir nuotolinio mokymo metu.

Literatūra

- Grigutytė, N., Pakalniškienė, V., Raižienė, S. ir Povilaitis, R. (2018). Lietuvos vaikų naudojimosi internetu 2010 ir 2018 metais ypatumų palyginimas. *Psichologija*, 58, 57–71. <https://doi.org/10.15388/Psichol.2018.3>
- Grigutytė, N., Raižienė, S. ir Pakalniškienė, V. (2019). Vaikų (ne)dalyvavimas elektroninėse patyčiose ir emociškai bei elgesio sunkumai. *Psichologija*, 60, 72–85. <https://doi.org/10.15388/Psichol.2019.10>
- Grigutytė, N., Raižienė, S., & Pakalniškienė, V. (2020). The role of school teachers, parents and friends in supporting children online. *ICERI2020 Proceedings*, 658–667. <http://dx.doi.org/10.21125/iceri.2020.0210>
- Haddon, L., & Livingstone, S. (2012). *EU Kids Online: National perspectives*. EU Kids Online. Paimta iš <http://eprints.lse.ac.uk/46878/>
- Hazanchuk, A. (2017). *Best and worst countries for Wi-Fi access*. Paimta iš <https://www.ooma.com/blog/best-worst-wifi-countries/>
- Helsper, E. J., Kalmus, V., Hasebrink, U., Sag-vari, B., & de Haan, J. (2013). *Country classification: Opportunities, risks, harm and parental mediation*. EU Kids Online. Paimta iš <http://eprints.lse.ac.uk/52023/>
- Jusienė, R., Adomaitytė Subačienė, I., Baukienė, E., Breidokienė, R., Būdienė, V., Buzaitytė-Kašalynienė, J., ..., Žekaitė, J. (2020). Vilniaus universiteto mokslininkų projekto „Nuotolinis vaikų ugdymas pandemijos dėl COVID-19 metu: grėsmės bei galimybės ekosisteminiu požiūriu“, finansuojamo LMTLT (sut. nr. S-COV-20-11), pagrindiniai rezultatai ir rekomendacijos. Paimta iš <https://lt.mediavaikai.lt>
- Life online – through children’s eyes. *Findings from the Children’s Advisory Panel (2017)*. Paimta iš <https://www.teliacompany.com/globalassets/telia-company/documents/about-telia-company/life-online---through-childrens-eyes-cap-report-2017.pdf>
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). *Risk and safety on the internet: The perspective of European children. Full findings from the EU Kids Online survey of 9–16 year olds and their parents*. EU Kids Online. Paimta iš <http://eprints.lse.ac.uk/33731/>
- Livingstone, S., Mascheroni, G., & Staksrud, E. (2015). *Developing a Framework for Researching Children’s Online Risks and Opportunities in Europe*. London: EU Kids Online. Paimta iš <http://eprints.lse.ac.uk/64470/>
- Livingstone, S., Mascheroni, G., & Staksrud, E. (2018). European research on children’s internet use: Assessing the past and anticipating the future. *New Media & Society*, 20 (3), 1103–1122. <https://doi.org/10.1177/1461444816685930>
- Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., & Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. EU Kids Online. <https://doi.org/10.21953/lse.47fdeqj01ofo>
- Staksrud, E., & Livingstone, S. (2009). Children and online risk. *Information, Communication & Society*, 12 (3), 364–387. <https://doi.org/10.1080/13691180802635455>